

Fenntarthatóság és művészetpedagógia – Új kihívások a pedagógusképzés vizuális nevelésében

Rekvényi Viola¹ – Skaliczki Judit² – Pataky Gabriella³

Absztrakt:

Az ELTE TÓK Vizuális Nevelési Tanszékének 3612+ Vizuális Képességek Kutatóműhelye folyamatosan figyeli a vizuális nevelésben megjelenő nemzetközi trendeket, annak érdekében, hogy hallgatóink naprakész tudással rendelkezzenek. Így került a Kutatóműhely érdeklődésének fókuszába a vizuális alkotótevékenységek anyaghasználata és az ehhez fűződő társadalmi vélekedések megváltozása a fenntarthatósági törekvések kapcsán. Kutatásunk során részletesen vizsgáltuk a műanyagok megjelenésétől napjaink klímaszorongásáig terjedő időszakot, benne azokat a jelenséget, amelyek meghatározzák a vizuális nevelést a 21. században. A középpontjában két fő téma áll: egyrészt a vizuális nevelés aktuális témái és anyaghasználata, másrészt pedig a hallgatóink vélekedései ezen kérdésekkel kapcsolatban. A forrásfeldolgozás megszokott módjai mellett az esettanulmányok képezik a kutatási design legnagyobb hányadát. Kvalitatív módszereink mellett (interjúk és fókuszcsoportos beszélgetések) kvantitatív elemeket is beemeltünk: adatgyűjtésünket két hazai pedagógusképző intézmény hallgatói körében folytattuk. Vizsgálatunk gerinceként a vizuális nevelés legjellemzőbb alpanyag-csoportjait tekintjük át – fontos kritériumként tudatosítva az anyaghasználatot, a kreativitást ellenben nem korlátozva. Kutatásunk eredményeképpen ajánlásokat szeretnénk megfogalmazni a fenntartható vizuális nevelés minőségének eléréséhez és megtartásához, mint a korszerű pedagógusképzés fontos alappillére.

Kulcsszavak:

művészeti nevelés, vizuális nevelés, fenntarthatóság, alkotóeszközök, műanyagok használata, újrahasznosítás

Előjáróban szeretnénk leszögezni:

¹ ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola; rekvenyi.viola@tok.elte.hu;

² ELTE TÓK Vizuális Nevelési Tanszék; skaliczki.judit@tok.elte.hu;

³ ELTE TÓK Vizuális Nevelési Tanszék; pataky.gabriella@tok.elte.hu;

„Az ELTE TÓK Vizuális Nevelési Tanszékén mindannyian elkötelezettek vagyunk a fenntarthatóság mellett. Kitzűzött céljaink között kiemelkedő a műanyagok használatával kapcsolatos környezetbarát szempontok előtérbe helyezése.”

Ha műanyagok kerülnek szóba, akkor elkerülhetetlen a környezetvédelem megemlítése is. Fontos azonban, hogy kontextusba helyezzük kicsit több, mint egy éve zajló kutatásunkat, melynek az 2022–2023 akadémiai évben lezárult próbaszakaszában az derült ki – ahogy reméltük –, hogy érdemes foglalkozni a témával, úgyhogy most már a pilot első eredményeit prezentáljuk ebben a tanulmányban.

A szerzők az ELTE TÓK Vizuális Nevelési Tanszékének 3612+ Vizuális Képességek Kutatóműhelyének kutatói – egyben leendő pedagógusok; kisgyermeknevelők, óvopedagógusok, tanítók és vizuáliskultúra-tanárok vizuális műveltségét gyarapítjuk, kihasználjuk a lehetőséget, hogy a vizuális nevelés eszköztárával fejlesszük személyiségüket, miközben alkotva-befogadással és befogadva alkotással tanítjuk meg őket arra, hogyan tudják majd ők a rájuk bízott gyerekek személyiségét fejleszteni.

Állandó változások középette élünk, így a spontaneitás és a rugalmasság mellett nagy szerepet szánunk az önismeret fejlesztésének és az eredetiség is elől áll az értékeink között. Folytonos útkeresésben is vagyunk; a mindennapi feladatainkat azokhoz a tendenciákhoz találjuk ki és igazítjuk, finomítjuk, amelyekkel szembesülünk a műteremgyakorlatainkon.

Ilyen útkeresés eredményeként kezdtük el az óvóképzésben használni a rajztermi sablonok és közhelyek ellensúlyozására közel húsz évvel ezelőtt, a kortárs képzőművészetet, azon belül is a konceptuális művészetet. De hasonló elvek mentén vezettük be az épített környezeti nevelést, elsőként Magyarországon, az alsófokú pedagógusképzésbe. Ezek a kis mozgalmaink ugyan nem működnek a szakma összes baját elhárító csodaszereként, de nyitottabbá, sokoldalúbbakká, felelősségteljesebbé válnak hatásukra a diákjaink.

Milyen világot élünk ma? Milyen bajokat látunk ma, amelyekre ebben az akadémiai évben ellenszert kell keresnünk? A válaszhoz az aktuális egyetemi valóságunk pillanatképét nem festenénk most meg, de egyetlen részletére szeretnénk ráközelíteni: Az óvóképzés egy részének visszavezetését a felsőoktatásból a középiskolákba. Nálunk is gazdag érvrendszer állt össze a mostani képzés fontossága mellett: Témánk szempontjából az óvodába kerülő szakemberek korosztályát említem itt: A hetvenes években egy szakközépiskolából frissen kikerült tizennyolc éves fiatal, akkoriban már kész nő, felelősségvállalása, érettsége összehasonlíthatatlan a maiakkal. Az óvodás korosztályban pedig nagyságrendekkel több speciális nevelési igényű gyermek van, mint azokban az időkben. Szakértelem nélkül a mai tizennyolc évesek tudnának-e megfelelő nevelési körülményeket biztosítani a mostani 3–7 éves korosztálynak? A középiskolából hozzánk kerülő óvóképzős hallgatónk körében is meredeken megemelkedett azoknak a száma, akik mentális problé-

mákkal küzdenek. Ezek egyik leggyakoribb formája a különféle szorongások és egyre gyakrabban a klíma, vagy ökoszorongás. Innen indul az útkeresésünk a rajzóriai műanyaghasználat körülményeit vizsgálva.

Az eddig elhangzottakat, fel is tudjuk címkézni, egy manapság unásig emlegetett idegen szóval, ami bár már közel egy évszázada a pszichológia egy jól körülírt túlélési stratégiája (Kapitány & Kapitány, 2007), mégis csak az utóbbi egy-két extrém évben lehetett kihallani a popkultúra zajából, a pszichológiai immunitásért küzdve, az asszertivitás mellett: ez a REZILIENCIA. Szakirodalmi meghatározását tekintve: „sokkhatás esetén megmutatkozó rugalmas ellenálló képesség, amely biztosítja a funkcionális fennmaradást” (Szokolszky & V. Komlósi, 2015, p. 12, idézi Szabó & Fodor, 2020).

A kifejezést egyre több diszciplína használja, köztük a pedagógia is, mert ezzel általánosságban, de rendszerszinten is remekül megmagyarázható „különféle anyagok vagy struktúrák sokkhatással szemben tanúsított adaptív ellenállóképessége. Tágabb értelemben azonban úgy is tekinthetünk erre a jelenségre, mint egy szervező-erőre, azaz a rendszer a vele szemben megnyilvánuló erőhatások következtében kibillen, és egy másik szinten újraszerveződve áll ismét helyre (Békés, 2002)” – írja Kramarics Rita (2018).

Eddig sem lehetett enélkül előbbre jutni és őszintén reméljük, hogy ha ilyen mértékben tematizáljuk és módszereket társítunk a kategóriához, akkor nagyobb eséllyel lesz ez támasza mindannyiunknak és segít a diákok boldogulásában.

Nem is csupán a célzott vizsgálatainkból jutottunk erre a következtetésre: A rajztermekben uralkodó műteremgyakorlat jellegéhez, alkotó hangulathoz hozzátartozik a más oktatási helyzeteknél jelentősen fesztelenebb beszélgetés, amiből időre időre kiderül, mi minden foglalkoztatja a hallgatókat. Ezáltal jobban megismerjük őket, könnyebben tudunk személyre szabott segítséget nyújtani tanulmányaikban, és emellett szembesülünk problémáikkal, a leggyakrabban felmerülő félelmeikkel, melyek sorában legelől, a legdominánsabbak között van az ún. klíma- vagy ökoszorongás.

Az ENSZ már 2022 februárjában kiadott közleményében figyelmeztetett a helyzet súlyosságára, ami különösen a fiatal korosztályt érinti hatványozottan. Hozzánk, a műterembe, egyéves fáziskéséssel jutott el a jelenség.

Ahogy ezt már említettük: „Az ELTE TÓK Vizuális Nevelési Tanszékén mindannyian elkötelezettek vagyunk a fenntarthatóság mellett. Kitűzött céljaink között kiemelkedő a műanyagok használatával kapcsolatos környezetbarát szempontok előtérbe helyezése.” A különféle vizuális alkotóeszközökkel és anyagokkal való kísérletezés azonban a szakmai kompetenciaelemek megszerzéséhez vezető úton kimagasló jelentőségű, ezért is vettük komolyan azt az esetet, amikor egy vizuáliskultúra tanárszakos hallgatónk nem volt hajlandó még belefogni sem egy folyamathangsúlyos anyagkísérletbe, akrilfestékkel, elutasítva a kezdeményezést az alapanyag műanyagtartalma miatt.

„A környezeti problémák megoldásához vezető úton az első lépés, hogy érző állapotba hozzuk magunkat” írja Winter és Koger (idézi Dodds, 2019).

Ezért célzottan keressük a megoldásokat, technikákat arra, hogy tudatosabban működjünk a vizuális nevelésben is. A szorongás enyhítésére a legáltalánosabb menekülési módokat, énvédő mechanizmusokat mi is felismertük a Dodds meghatározásában leírt kategóriák közül, hallgatóink reakciói között:

- Bűnbakképzés – nagyfokú szorongás és bizonytalanság esetén gyakori, hogy tetteket keresünk – hátha attól érthetőbbé válik a helyzet, ami nyugtatólag hat.
- Tagadás – homokba dugjuk a fejünket és egyszerűen tudomást sem veszünk a nyugtalanító jelenségről, nem beszélünk róla, mintha nem is létezne. Ez kilátástalan helyzetekben, a probléma súlyosságának növekedésével egyre gyakoribb
- Elnyomás – ez az előzőekkel ellentétben, nem tudatalatti, hanem szándékos törekvés arra, hogy a szorongást keltő gondolatainkat visszaszorítsuk (például egy írásban átugorjuk a szorongató passzusokat)
- Intellektualizálás – válságos helyzetben tudatosan különválasztjuk a megértést és a megélt érzelmeket, ezáltal a téma elvonttá válik és kevésbé feszít az érintettség.
- Szublimáció – érett viselkedés, melynek során a rossz érzéseinket egy az adott helyzetben elfogadott tárgyra irányítjuk, aktív cselekvésbe, kreatív tevékenységbe fordítjuk és így vezetjük le (például szelektálunk, újrahasznosítunk, kevesebbet fogyasztunk, többször használatos zacskókat varrunk).

Vizsgálatunk keretrendszerének tömör bemutatását tekintve, a vizsgálat eddigi szakaszában 40 ELTE és MOME pedagógusképzős hallgatót vontunk be. Annak érdekében, hogy a témában valóban hiteles nemzetközi jelenségeket is leíró elemzéseket tudjunk végezni, nemzetközi partnereinkkel dolgozunk a mintánk kiterjesztésének lehetőségén. Olyan longitudinális akciókutatást tervezünk megvalósítani a témában, mely elsősorban kvalitatív és posztkvalitatív módszerekkel, a vizuális nevelés módszertanába ágyazottan, de kvantitatív elemeket is használ. A módszerek tükrében a következő kérdéseket tartjuk szem előtt:

Mi határozza meg a mi szemléletünket? A képzés oldaláról, a kutatói oldalról, miért fontos ez? Hol a mi személyes felelősségünk ebben a kérdésben? Hiszen állandó útkeresésben vagyunk, nem engedhetjük meg, hogy lemaradjunk a gyerekek iránt érzett felelősség súlya miatt.

Felismertük, hogy konstruktivista tanuláselméletekhez kell nyúlnunk ahhoz, hogy újraértelmezhesük a témát a hallgatóinkkal együtt, ellensúlyozva az anyagi források hiányát. Ugyan a kutatásba eddig bevont hallgatóink a képzéssel párhuzamosan gyakorlóintézményi tapasztalatszerzésük tükrében is értékelték a felvetéseinket, de alapvetően az ő vélekedéseiket rögzítettük ebben a fázisban, amiről itt beszámolunk.

Kutatási kérdéseink a következők voltak:

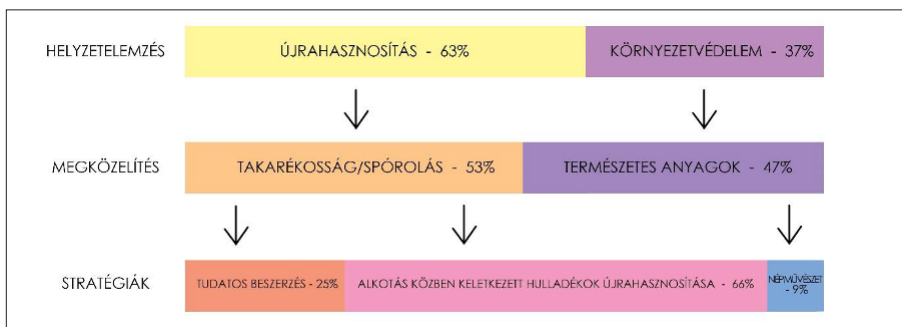
- Van-e és milyen kritériumrendszer mentén, létjogosultsága a műanyagoknak?

- Garancia-e a minőségi vizuális nevelésre a természetes anyagok alkalmazása?

Első lépésként a vizuális nevelés és a fenntarthatóság kapcsolatát igyekeztünk felmérni. A kapott válaszokat egy háromlépcsős értékelő-ábrán lehetett elhelyezni. A kapott válaszok alapvetően egyfajta tudatos helyzetelemzést tükröztek. A válaszadók nagy többsége az újrahasznosítás fontosságát emelte ki, és a környezetvédelem jelentősége is markánsan megjelent. A második szinten már különféle szakmai szempontok szerinti speciális megközelítések jelentek meg. Többségében a takarékoság és spórolás elve jelent meg, de nem sokkal ettől elmaradva a természetes anyagok szerepe erősödött fel. A harmadik szintre sorolódtak azok a válaszok, melyek már konkrét stratégiákat jelentettek meg, vagy megoldási lehetőségeket próbáltak felvázolni. Itt egyértelműen a takarékosági vonalon mutatkozott több javaslat, egyrészt a vizuális nevelésben használt alapanyagok tudatos beszerzése, másrészt pedig kiemelődött az alkotás közben keletkező hulladékok újrahasznosításának fontossága. Elképzelhető, hogy erre a képzés során is nagyobb hangsúlyt lehetne fektetni. A természetes anyagok vonalán csak egyetlen lehetséges stratégia jelent meg a válaszok között, ez pedig a népművészet, mint felület, ami szorosan kapcsolódik a természetes anyagok használatához és technikáihoz.

1. ábra

Vizuális nevelés és fenntarthatóság

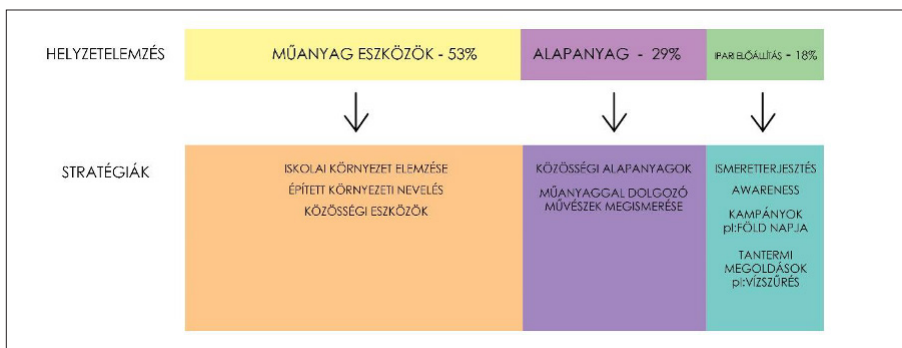
Az újrahasznosítás gondolata mentén a következő kérdésünk a vizuális nevelés és a műanyagok kapcsolatát térképezte fel. A kapott válaszokból kiderül, hogy a műanyagok megítélése alapvetően pozitív, hiszen a problémaelemző szinten, mint eszközök és alapanyagok jelennek meg túlnyomó többségben. A válaszadóknak csupán kisebb hányada nyilatkozott már eleve negatívan a műanyagokról ipari előállításuk kapcsán, megemlítve azt is, hogy más alapanyagok is legalább ilyen szennyező előállítással készülnek, például: textilek.

A stratégiák között kritikus, de egyszersmind tetterre kész irányzatok rajzolódtak ki: az elemző hozzáállás, a tájékozódás, a tudatosság növelésének

fontossága és technikai innovációk követése mind része a fiatal generációk elvárásainak.

2. ábra

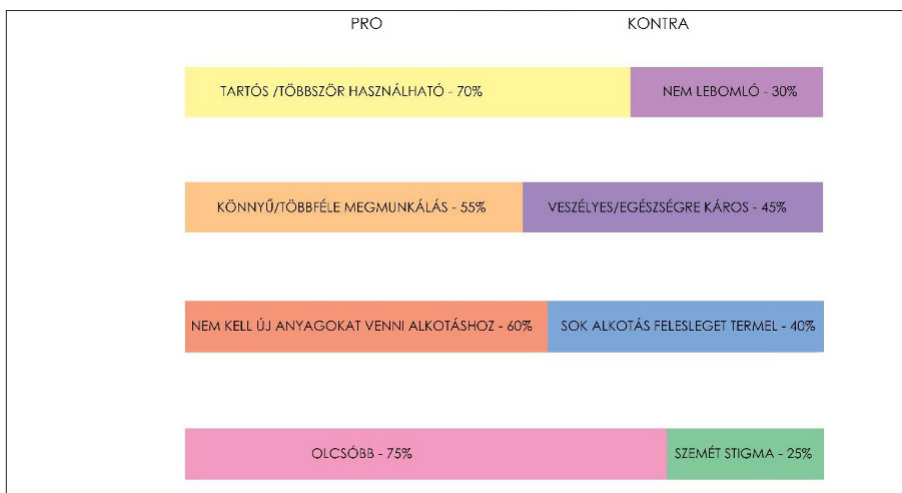
Vizuális nevelés és műanyagok

A pro-kontra összehasonlításban az látszik, hogy alapvetően több a pozitív szempont, ami a műanyagok mellett szól, ennek azért a fele az újrahasznosításból, és az alapanyag-takarékoságból indul ki, de az ellenző érvek több olyan szempontot is felvetnek melyek hatással lehetnek a vizuális nevelés jövőjére. Például egészségkárosító hatás, felesleg termelése „újrahasznosítás” címszó alatt.

3. ábra

Műanyagok pro és kontra

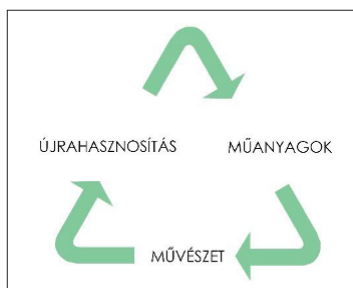

A kutatási eredmények tükrében a kutatási kérdéseinkkel kapcsolatban a következőket állíthatjuk:

A vizuális nevelésben a „minőségi” alkotások születésére nem nyújtanak garanciát a természetes anyagok, de semmilyen más anyagok sem. Kutatócsoportunk a pozitív diszkrimináció kapcsán a *giccs*, a *green washinggal* összefüggésben pedig a zöld sznobizmus fogalmának művészetpedagógiai értelmező meghatározásán dolgozik. A minőségre a műanyagok használata sem nyújt garanciát, és az újrahasznosításhoz kapcsolódó pozitív diszkrimináció nehezebbé teszi a *giccs* fogalmának leválasztását. Ugyanakkor környezetvédelmi szempontból a lebomlás, környezetszennyezés, illetve, hogy ami alkotás születik az sok esetben már nem újrahasznosítható szemétté válik, még tartogat kihívásokat a jövőre nézve. A műanyagokat nem érdemes a természetes anyagokkal összevetésben tárgyalni, önálló anyagcsoportként kell kezelni őket a kortárs pedagógiában, így a használatára-alkotásra-értékelésre egyaránt külön szempontrendszert kell felállítani. A következő kérdés az lesz, hogy a műanyagok használata esetén milyen kritériumok mentén garantálható a minőségi vizuális nevelés?

4. ábra

Zöld szimbolizmus

Korábbi kutatásaink eredményeire építve, melyek egyértelműen kimutatják, hogy a hazai vizuális nevelés tendenciái között szembetűnő a háromdimenziós alkotások visszaszorulása a síkbeli, kétdimenziós alkotások javára, nyilvánvalóan látszik, hogy a gyerekek vizuális képességeinek fejlődése egyre kevésbé hatékony. Ugyanezen vizsgálatok rámutatnak arra is, hogy a fejlődés egyik kulcsfontosságú hajtóereje a változatos anyaghasználat, anyagismeret és a megmunkálásban való jártasság. Sajnálatos módon, különféle okokból, a vizuális nevelésben alkalmazott anyagok és eszközök gazdagsága csökken. Elveszni látszik az a hagyományos tudás, amely a környezetünkben könnyen elérhető anyagokhoz kapcsolódik, legyenek azok bár természetes anyagok vagy műanyagok. A megoldást nem az egyik vagy a másik csoport kizárólagossá tételében látjuk, inkább egy érzékeny egyensúlyt keresünk, mely a korszerű vizuális nevelés fontos alappillére is lehet. Kutatásunk eredménye-

képpen azt célozzuk meg, hogy ajánlásokat fogalmazunk meg a fenntartható vizuális nevelés eléréséhez és megtartásához.

Irodalom

- Dodds, J. (2019). Klímaszorongás és védekezés. *Imágó*, 8(4), 37–54.
- Kapitány, Á. & Kapitány, G. (2007). *Túlélési stratégiák – Társadalmi adaptációs módok*. Kossuth Kiadó.
- Kramarics, R. (2018). *Fókuszban a reziliencia*. Tani-taniOnline. https://www.tani-tani.info/fokuszbzan_a_reziliencia
- Szabó, R. & Fodor, Sz. (2020). A pszichológiai tőke fogalma, jelentősége és fejlesztési lehetőségei az iskolában. *Iskolakultúra*, 30(10), 65–82.

Ábrák:

Skaliczki Judit

Sustainability and art education – New Challenges in visual education

The 3612+ Visual Skills Lab of the Visual Education Department at ELTE TÓK consistently monitors international trends in Visual Education, to ensure that our students' knowledge is up to date. Consequently, the research focus of the Visual Skills Lab has shifted to the use of materials in visual activates and the changing societal perceptions related to sustainability efforts. During our research, we extensively examined the period from the emergence of plastics to today's climate anxiety, including phenomena that shape visual education in the 21st century. Two main themes are highlighted: current topics and material use in visual education, and our students' opinions on these matters. In addition to the conventional methods of source processing, case studies constitute the greater part of our research design. Alongside qualitative methods such as interviews and focus group discussions, we incorporated quantitative elements by collecting data from students of two Hungarian teacher training institutions. As the core of our investigation, we review the most characteristic groups of materials in visual education, emphasizing material use as a crucial criterion while not restricting creativity. Through our research, we aim to formulate recommendations for achieving and maintaining the quality of the sustainable visual education, considering it an important foundation for modern teacher training.

Keywords:

art education, visual education, sustainability, art materials, plastics, recycling